

TUOMO TAKALA

Yrityksen taloustieteet kriittisinä tieteinä

TIIVISTELMÄ

Yrityksen taloustieteet on perinteisesti nähty liikkeenjohdon työkalupakkia teoriatasolla muokkaavana ja positiivisesti koostavana elementtinä. Nämä tieteet siis saivat oikeutuksensa sen hyödyn kautta mitä ne yrityselämälle tuottavat. Käytännön miehet näkevät tiedon tuottamisen tiedon itsensä vuoksi hyödyttömänä tai peräti vahingollisena. Tiedolla ei ole mitään erityistä itseisarvollista merkitystä, vaan se on pelkästään välineen asemassa osakkeenomistajien varakkuuden maksimoimiselle. Kriittinen johtamisteoria tai -tutkimus haastaa tiedon välineluonteen ja näkee sillä olevan itseisarvollista ja myös emansipatorista merkitystä. On tarpeen kehitellä uusia näkökulmia, joilla voitaisiin perinteinen kriittinen teoria ja uudet globaalit ajan haasteet.

Avainsanat: johtaminen, emansipatorinen, kriittisyys

ESSEEN TAUSTA JA TARKOITUS

Tämä essee on hieman päivitetty versio vuonna 1993 ilmestyneestä samannimisestä julkaisustani, joka oli aikanaan ensimmäinen suomenkielinen liiketaloustieteen kriittistä mahdollisuutta pohtiva esitys. Eräs tämän poleemisen esseen tavoite on ollut kehitellä uutta kriittistä näkemystä yrityksen taloustieteistä tieteenä. Aikaa on kulunut ja kriittinen tutkimus ei ole enää niin tavatonta kuin vuonna 1993, mutta uskon että tämä esitys on vieläkin ajankohtainen tiedepolemiikki.

Teemoja ”tiede, teoria ja totuus, selittäminen versus ymmärtäminen” jne. on käsitelty runsaasti suomenkielisissä ja ulkolaisissa julkaisuissa. Myös kriittiset ajatukset ovat saaneet jalansijaa

TUOMO TAKALA, Professori

• e-mail: tuomo.takala@econ.jyu.fi

taloustieteidenkin piirissä. Huomattava on, että ajatuksillani on jokin sukulaisuutta ns. **kriittisen teorian käsitteistöön**. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että määrittelin jonkin oikean kriittisen teorian paradigman ja toimin sen mukaan, vaan lainaan sieltä käsitteitä kuin työkaluja konsanaan omaan käyttööni. Näin tulee tuotettua revisioitua näkemystä kriittisestä teoriasta yrityksen taloustieteen ”käyttöön”. Kuitenkin tämä tapahtuu enemmän pluralistisessa hengessä pyrkimättä julistamaan tiettyä yhtä ainoata totuutta, vaan tukeutuen enemmänkin ”näkökulmapositioon”. Esseessä siis tarjotaan ainakin jossain määrin uutta, mutta perusteltavissa olevaa näkökulmaa yrityksen taloustieteeseen. Pyrin siis hahmottelemaan kriittistä yrityksen taloustiedettä, tai vielä tarkemmin ilmaistuna yrityksen hallintatiedettä. Ilahduttavaa on, että juuri usein opiskelijoiden taholta onkin esitetty toive ”selittää, että mitä se tiede nyt sitten oikein on ja piste”. Tämä kirjoitus tuo esiin näkemystä, jonka mukaan mitään lopullista ja oikeaa määritelmää tieteestä ei ole, on vain ajassa liikkuvia ja muuntuvia tulkintoja tieteen identiteetistä ja myös sen tehtävistä. Esitysmuodoksi on valittu esse -tyyppinen kirjoitus, joka omaa poleemisiakin sävyjä. Esse on metodiltaan ns. käsitetutkimuksellinen, ts. pyrin kehittämään omia ajatuksiani ja perustelemaan väitteitäni pohtimalla, erittelemällä ja yhdistelemällä jo aiemmin esitettyjä näkemyksiä ja tutkimusten tuloksia. Näin luon omaa näkemystäni asiasta. Ote on tietyllä tavalla filosofinen siinä mielessä kuin Wittgenstein asian näkee (kts. von Wright (1985). Tällöin filosofia (tässä esseessä siis käsitteellinen pohdinta) ei paljasta uusia, ennen tuntemattomia tosiseikkoja ja totuuksia. Se pikemminkin hajottaa tosiseikkojen tulkintaan liittyviä tai tulkinnan johdosta syntyneitä harhoja – auttaa meidät ulos umpikujista, joihin ymmärryksemme on joutunut. Tutkimuskohde ei ole itse todellisuus, vaan ne käsitteet, joiden avulla todellisuutta kuvaamme.

Tällaista tutkimuksen muotoa (jota siis tämäkin esse edustaa), jossa kirjoittaja analysoi ja arvioi oman tieteenalansa tilaa ja tulevaisuutta, voisi kutsua myös tieteelliseksi puheenvuoroksi. Olennaista on tietty etäisyys, joka tutkijalla on tällöin oltava suhteessa tutkimuskohteeseensa. Tutkimus nojautuu kirjoittajan filosofis-taloustieteellis-hallintatieteellisen tuntemukseen oman alansa teorioista. Toisaalta tieteellisessä puheenvuorossa tutkija pitää joitakin oman yhteiskunnan uusia ja erikoisia ilmiöitä myös haasteena itselleen, kriittisenä instanssina omalle ennakkotiedolle. Tässä mielessä tieteellinen puheenvuoro, kuten Palonen toteaa, edellyttää tutkijalta ”silmiin pitämistä avoimina” siten, että ajankohtaisesta kehityksestä tutkija etsii paitsi seikkoja, joita hänen mielialatuksensa valottavat myös piirteitä, jotka problematisoivat omia teorioita. (kts. Palonen, s. 14).

”Ihmiset ovat sitä mitä he syövät” kuuluu usein toistettu ja nykyään vulgarisoitukin saksalaisen filosofin Ludvig Feurbachin lausuma. Tätä lausumaa poleemisesti soveltaen tiede olisi sitä mitä tiedemiehet tekevät ja tutkija olisi ”sitä mitä hän ajattelee”. Tiede siis määrittäisi sitä tekevien ammattilaisten työn perspektiivistä käsin. Tässä onkin oma osatotuutensa, jota voidaan perustella ns. totuuden konsensusteorian perusteella. Näin tiede määrittäisi aina tiedeyhteisöstä

käsin. Pohdittaessa yrityksen taloustieteiden tieteellistä identiteettiä voitaisiin asettaa kysymys: ”Tuleeko yrityksen hallintatieteiden tuottaa pääasiassa sellaista tietoa, joka auttaa vain ”syömisen” hankkimisessa”? Jos vastaus kuuluu: ”Kyllä”, voidaan tämä tulkita kaikkein pragmaattisemmaksi kannaksi nimenomaan yrityksen hallintatieteiden tehtävästä (siis normatiivisessa mielessä) yhteiskunnassa sekä myös sen identiteetistä (miten ko. tiede tulisi ylipäättensä käsitellä tieteiden kentässä).

TIETEELLINEN TOIMINTA JA SEN OIKEUTTAMINEN

Eurooppalainen tiede ja yliopisto syntyi 1100-luvulla osana eurooppalaisen kulttuurin nousua (Knuutila, 1984). Ideana oli pystyttää uudelleen antiikin tieteiden ja kulttuurin rakennelma, jonka katsottiin edustavan inhimillisten kykyjen täydellistä huipentumaa. Tällöin tiede käsitettiin Aristoteleen opetusten mukaisesti olemassaolevien ja tunnettujen välttämättömien totuuksien järjestelmäksi, jonka henkilö voi omaksua ja täydellistyä siten intellektuaalisesti. Tällaisella aristotelisellä tiedekäsityksellä oli sivistyksellinen leima. Opiskelu on moraalisesti hyvää koska sen kautta ihmisen olemuksen intellektuaaliset kyvyt aktualisoituvat hyvin. Mikä nykyihmisestä saattaa tuntua oudolta Aristoteles ajatteli, että on parempi tietää kuin opetella tietämään. Silloin ajateltiin, että ihminen voi rajatussa ajassa oppia tietämään sen, mitä on tieteellisesti tiedettävissä. Jatkuva faktojen kysely ja opiskelu oli pikemminkin osoitus jonkinlaisesta oppimishäiriöstä kuin kiitettävästä luonteenlaadusta. Aristotelinen paradigma murtui vähitellen uudelle ajalle tultaessa. 1600-luvulla tiede hankittuna tietona käsitettiin julkiseksi tiedoksi siitä mitä metodisesti moitteettoman tutkimuksen kautta on löydetty siten, että sen pätevydestä tiedeyhteisön piirissä vallitsee konsensus. Tieteen oikeuttaminen, justifikaatio, tapahtui selittämällä, että tiedon kasvu sinänsä kuuluu Jumalan asettamaan kehitysohjelmaan, ja tästä syystä tieteellinen tutkimus ja sen edistäminen eivät ole moraalisesti indifferenttiä, vaan sinänsä hyvää toimintaa. Tähän eettiseen justifikaatioon kuuluu sen laajemmassa versiossa idea, jonka mukaan tieteellis-teknistä edistystä kokonaisuudessaan on pidettävä Jumalan tarkoittaman historian kehityssuunnan mukaisena. Progressiivisen tieteen perinnäisen itsekäsityksen yhtenä piirteenä voi siis pitää voimakasta uskoa siihen, että tiedon kasvuun tähtäävä toiminta on sinänsä tai seurauksiensa vuoksi moraalisesti hyvää ja arvokasta.

Kolme tiedonintressiä – tekninen tiedonintressi, hermeneuttinen tiedonintressi sekä emansipatorinen tiedonintressi. Käytän tässä tätä Jurgen Habermasin (1987) esittämää kolmiluokittelua heuristisena välineenä, jolla selvennän tieteellisen toiminnan tavoitteita ja luonnetta. Nämä Habermasin määrittämät tiedonintressit ovat olleet kovan polemiikin kohteena jo kohta usean vuosikymmenen ajan. Kuitenkin ne ovat säilyttäneet ajankohtaisuutensa ja niitä voidaan vieläkin käyttää jäsentämään keskustelua puhuttaessa tieteellisen toiminnan tavoitteista ja luonteesta.

Habermasin mukaan voimme osoittaa kolmenlaisen tutkimustyyppin osalta loogis-menetelmällisten sääntöjen ja tiedonintressien välisen yhteyden. Empiiris-analyyttisten tieteiden lähestymistapaan liittyy tekninen tiedonintressi, historiallis-hermeneuttisten tieteiden lähestymistapaan liittyy praktinen intressi ja kriittisesti orientoituvien tieteiden lähestymistapaan liittyy emansipatorinen tiedonintressi. Tässä Habermas siis kytkee tieteellisen tiedon tuottamistavan erilaisiin intresseihin. **Tekninen tiedonintressi** on tyypillinen insinööritieteille. Tavoitteena on tuottaa tehokkaita keinoja annettuun päämäärään pyrittäessä. Hallitseva rationaalisuuden muoto on väline-päämäärärationaalisuus, jossa vain keinojen arviointi nähdään oleellisena itse toiminnan perimmäisten päämäärien jäädessä tarkastelun ulkopuolelle. Tieteelle nähdään oma käytännöllinen tehtävänsä. Sen mukaan tieteen käytännöllinen tehtävä liittyy ennen kaikkea vallankäyttöön, luonnon ja yhteiskunnan sääntelyyn. Auguste Comte kiteytti tämän iskulauseen: ”Tietäminen ennustamisen tähden – ennustaminen säätelyn tähden”. Luonnon säätely tarkoittaa tässä luonnon hyväksikäyttöä teknologian avulla. Sosiaalisen ympäristön säätely puolestaan liittyy yhteiskunnalliseen vallankäyttöön. Olennaista on edelleen, että ajatus yhteiskuntatieteestä normatiivisen argumentaation (käytännöllisen järjen) alueena sysätään syrjään. Tieteen tulee keskittyä vain tehokkaiden välineiden kehittämiseen.

Hermeneuttinen tiedonintressi. Hermeneuttista tiedonintressiä toteuttava tutkimus tähtää vain ja ainoastaan tulkitsevaan päämäärään. Ideaalittyyppisinä tieteinä mainittakoon kielitieteet, historia ja yleensä ns. humanistiset tieteet. Tieteellisen toiminnan intressi ei siis ole selittää ja hallita, vaan ymmärtää. Motiiveja tällaiselle ”ymmärtämiselle” voi itse kukin identifioida oman taustansa puitteissa. Tieteellinen uteliaisuus on varmaankin yksi tavallisimmista. Yrityksen taloustieteiden piirissä tällainen ymmärtämää n pyrkivä intressi on aktualisoitunut useimmin eri tyyppisten tapaustutkimusten kautta. Nämä onkin viimeisen kymmenen vuoden kuluessa hyväksytyt osaksi ”virallista tiedettä” myös liiketaloustieteilijöiden piirissä. Ehkä voimakkain ”methoden streit”, metodiriita, liiketaloustieteiden piirissä oli 1980-luvun alussa, jolloin positivistit pitivät sinnikkäästi kiinni asemistaan tieteellisen toiminnan ylipappeina ja kielsivät case-tutkimusten tieteellisyyden. Paradigma kuitenkin hajosi, kaikeksi onneksi, muutoksen painaessa päälle. Kertyi liikaa todistusvoimaisia argumentteja, joita ei enää voinut käsitellä vanhan paradigman oletuksilla ja normatiivisilla säännöillä, jolloin vanha paradigma hajosi.

Emansipatorinen tiedon intressi on habermasilaisen intressiryppään kolmas jäsen. Se on myös ehkä ongelmallisim näistä kolmesta ja se on tätä useistakin eri syistä. Eräs ongelma liittyy emansipatorisen tiedonintressin tavoitteeseen. Jos oletetaan, että sen tavoitteena on tuottaa ihmiselle (ideologiasta) vapaata tietoisuutta niin näin se emansipoi subjektia väärästä tietoisuudesta. Millaista sitten on tämä väärä tietoisuus, jonka vallassa yksi ja toinen näyttäisi olevan? Jos eletäisiin vielä 1970-lukua tähän olisi helppo vastata: ”Se on kapitalistisen tuotantotavan tuottama, ihmistä omasta aidosta itsestään vieraannuttava olemistapa”. Nyt 2000-luvulla empirian ”iskettyä

silmille” on ollut syytä revisioida myös emansipaation kohdetta ja tapaa. Edelleen emansipatorinen intressi vastustaa “väärää” hallintaa. Sen tarkoituksena on voittaa alistaminen ja löytää demokraattiset hallinnan tavat, keinot, ts. se painottaisi itsehallinnollisuutta hallinnan ideaalityypinä. Taustalla vaikuttaa “valistuksen dialektiikkaan” punoutuva ajatus, että tiedostamisen kautta voidaan oppia ottamaan valtaa oikealla tavalla ja käyttämään myös sitä oikein.

Emansipatorinen intressi vastustaa yhden ja ainoan näkökulman ylivaltaa kaiken tyyppisessä toiminnassa eli sen perusluonne on moniarvoinen, pluralistinen. Tieteellisessä toiminnassa tämä seikka merkitsisi asioiden tarkastelua mahdollisimman monesta näkökulmasta käsin. Emansipatorinen intressi tunnistaa tendenssin, jonka mukaan tekninen tiedonintressi pyrkii aktiivisesti laajentamaan alaansa; sen nähdään tunkeutuvan alueille, jotka ovat tyyppillisesti olleet hermeneuttisen intressin toiminta-alueita. Toimintatavoitteisiin siis kuuluu mm. teknisen tiedonintressin levittäytymisen vastustus sekä kaikenlaisten vääryyksien vastustaminen. Burrell & Morgan (1979) luonnehtivat kattavassa teoksessaan tällaista intressiä kohteellisesti käsitteellä “towards alternative realities”. Tämä anti-organisaatioteorian piiriin kuuluva konstruktio kuvaa hyvin emansipatorisen intressin utooppista luonnetta. Siinä ollaan aina matkalla jonnekin, jos haluaa asian metaforisesti ilmaista. Paradigmaattisesti ajatellen normaalitieteelle ominainen pysähtyneisyyden tila pyritään ylittämään tällä manööverillä. Organisaatioteoria-tutkimuksen alueella Czarniawska-Joerges (1992) esittää, että tutkimusalueena organisaatioteoria syntyi pragmaattisesta tarpeesta parantaa jo olemassaolevien organisaatioiden olemassaolon mahdollisuuksia sekä tarpeesta kehittää organisaatioita edelleen. Hän toteaa perinteisen funktionalistisen lähestymistavan olevan “mainstream” asemassa, mutta myös kahden uuden suunnan olevan tulossa esille organisaatiotutkimuksen kentässä. Nämä ovat tulkitseva sekä kriittinen suuntaus. Kriittisesti suuntautuneet organisaatiotutkijat ovat keskittyneet tutkimaan ja paljastamaan mm. organisaatioissa esiintyviä väärinkäytöksiä ja täten puolustamaan “yksityistä ihmistä” organisaatiossa. Organisatorisia toimijoita, ihmisiä, ei tutkimuskontekstissa kohdella vain välineenä “organisaation eloonjäämiselle”, vaan tutkimuksen päämääränä sinänsä voisi olla organisaatio ihmisen vuoksi, ei ihminen organisaation vuoksi.

“Hallinta hallintana”. Kriittinen yrityshallinnollinen organisaatiotutkimus voisi olla myös hallinnan toimintaideologian muodostumisen ja toteuttamisen tutkimusta. Tässä voisi viitata Anthony Giddensiin (kts. Giddens (1984)). Hän painottaa määritelmässään ideologian ja ryhmäintressien välistä yhteyttä todeten, että “symbolirakenteet asetetaan legitimoimaan” vallitsevan hallintatavan säilyttämisen intressiä monin eri tavoin. Giddensin mukaan tiettyjen mekanismien avulla “hallinta hallintana” voidaan kätkeä useita eri tapoja käyttäen. Ensiksi voidaan esittää ryhmäkuntaiset intressit yleisinä ja yhteisinä intresseinä. Toiseksi voidaan kieltää tai muuntaa perusvastakohtaisuudet tai peittää niiden todellinen sijaintipaikka. Kolmanneksi voidaan tehdä “tämän hetkinen luonnolliseksi”, jolloin asioiden historiallinen ja organisatorinen luonne peite-

tään ja ne voidaan esittää luonnonlainomaisina ilmiöinä. Näin tilanne saadaan näyttämään selaiselta, jossa vallitsevat merkitysrakenteet eivät ilmaisekaan hallitsevien ryhmien intressejä, vaan aivan jotain muuta, "yhteistä". Tämä tapahtuu Giddensin mukaan yhtä hyvin tietoisien strategisen käyttäytymisen tasolla, mutta välttämättä myös kielenkäytön taka-alueilla, joilla on omat ilmeneismuotonsa, "näyteikkunansa". Samalla voidaan sanoa, että merkitysrakenteet ovat muutoinkin kerrostuneet siten, että niiden uusintamisella on toisaalta tietoiset ja toisaalta monin tavoin tiedostamattomat puolensa. (kts. Kaunismaa, 1992). Organisatorista analyysia ajatellen olisi tällöin oleellista tutkia sitä miten kielen ja toiminnan suhde muotoutuu hallinta- ja harruussuhteiden legitimoitumisen prosessissa, mm. miten kommunikaatio oikeuttaa olemassa olevat epäsymmetriset valtasuhteet.

Edellä on tuotu esiin tieteellisen toiminnan justifikaatio-baasiksen muuttuminen historiallisena prosessina. Tämän esseen kannalta on tietenkin oleellista pohtia miten yrityksen hallintatieteet oman legitimaationsa luovat, ja miten yritystieteet kriittisenä tieteenä puolestaan tähän pystyisivät. Yrityksen taloustieteiden perinteinen justifikaatioperiaate on kytkeytynyt kiinteästi tekniseen tiedonintressiin ja voiton tuottamiseen omistajille. Tuotettu tieto on auttanut voiton tuottamisessa omistajille, josta on seurannut työtä työntekijöille ja tuotteita ja palveluja kuluttajille. Uudempi normatiivinen kuvausmalli on painottanut ns. laajennettua yritysten toiminnan aluetta. Tässä on määritetty yrityksen outputiksi myös työntekijöiden saama sosiaalisten tarpeiden tyydytys, sekä yhteiskunnan saama oikeudenmukainen osuus yrityksen tuotoista. Käytettäessä tätä kuvausmallia emansipatorista, kriittistä aspektia edustaisi asioiden tutkiminen (kuvaaminen ja selittäminen) esim. "yhteiskunnan, työntekijöiden tai kuluttajien näkökulmasta"; tai problematisoimalla se mitä tarkoitetaan esim. "yhteiskunnallisella vastuulla" tai pyrkiminen "vääryyksien oikaisemiseen".

TIETEESTÄ, TEORIASTA JA TULKINNASTA

Ns. Science-tyyppiselle, luonnontieteelliselle tiedenäköykselle kysymys siitä mitä teoria on ei näytä sisältävän suurempia vaikeuksia. Tavallisesti tutkimuksessa teorialla tarkoitetaan jotakin kohdealuetta koskevien ja sillä tavoin toisiinsa suhteutuvien lauseiden joukkoa, niin että eräistä lauseista voidaan johtaa kaikki muut teorian lauseet. Mitä vähemmän perimmäisiä periaatteita suhteessa johdettuihin lauseisiin on, sitä täydellisempi on myös teoria. Teorian tosiasiallinen pätevyys perustuu johdettujen lauseiden ja jollakin tapaa operationaalistettujen ja mitattujen tapahtumien väliseen vastaavuuteen. Mikäli kokemuksen ja teorian välillä on ristiriitaisuuksia, on jompaa kumpaa tarkistettava. Joko havainnoissa on puutteellisuksia, tai sitten teoreettisissa periaatteissa on jokin vialla. Tosiasioihin nähden teoria on siis aina vain hypoteesi. Teorian tavoitteena on tieteen universaalinen järjestelmä. Teoria ei enää rajoitu johonkin erityisalueeseen vaan

kattaa kaikki mahdolliset kohteet. Sama käsitteellinen välineistö, jolla määritetään elotonta luontoa sopii myös yhteisöllisen toiminnan jäsentämiseen. (Kts. Knuutila, 1984)

Ihmistä ja yhteiskuntaa tutkivat tieteet pyrkivät seuraamaan menestyksellisten luonnontieteiden esimerkkiä. Voitaisiin todeta, että nyt 2000-luvun laman myötä myös ihmistieteiden markkina-arvo taas horjuu; on ehdotettu, että niiden olisi kaikin keinoin koetettava päästä samaan kuin onnekkaimmat luonnontieteet, joilla nähdään olevan ylivoimaiset sovellusmahdollisuudet tapauksessa kuin tapauksessa. Käsitys teoriasta on pitkälti ollut sama yrityksen taloustieteissa kuin luonnontieteissäkin, vrt. esimerkiksi perinteinen ”yrityksen teoria” mikrotaloustieteenä. On kuitenkin tiedostettava, että yrityksen hallintatiede on pitkälti ihmistiede, joka operoi intentoitujen toimijoiden kanssa, eikä tahdottomien alkeishiukkasten parissa. Olen tässä samaa mieltä kuin von Wright joka toteaa, että intentionaalisten eli ”tarkoittavien” ilmiöiden selittäminen on luonteeltaan toisenlaista toimintaa kuin ns. luonnonilmiöiden selittäminen. Jälkimmäinen on, likimääräisesti puhuen, ilmiön osoittamista jonkin yleisen lainalaisuuden, ”luonnonlain” erikoistapaukseksi. Edellinen taas edellyttää ilmiön merkityksen tai mielekkyyden ymmärtämistä. Koska tyypilliset luonnonilmiöt eivät ole intentionaalisia eli merkityksellisiä, kahden selitystyyppien erilaisuuden hyväksymisestä seuraa, että luonnontieteiden ja ihmistä ja organisaatiota tutkivien tieteiden välillä on syvälinen ero. Ero ilmaistaan toisinaan sanomalla, että luonnontieteet ovat ”selittäviä” ja ihmistieteet ”ymmärtäviä” tieteitä. (kts. von Wright, 1985).

Jos haluaa esittää joitain epäilyjä tai vastalauseita ns. perinteistä tiedekäsitystä vastaan voitaisiin näitä listata monia. Eräs seikka on, että vasta löydettyjen ilmiöiden välisten yhteyksien hedelmällisyys. Jo olemassa olevan tiedon edelleen kehittymisen kannalta kuin – päinvastoin – tiedon soveltaminen tosiasioihin ovat määreitä, jotka eivät palaudu puhtaasti loogisiin tai metodologisiin tekijöihin (eli tieteensisäisiin seikkoihin): ne ovat kulloinkin ymmärrettävissä vain reaalistien yhteiskunnallisten kehityskulkujen yhteydessä ja tieteellisen tiedon tuottamisen konkreettisessa situaatiossa. Jos siis jokin löytö antaa aiheen vallitsevien näkemysten tarkistamiseen, tämä ei ole perusteltavissa yksinomaan loogisilla näkökohdilla, siis muiden ko. teoriaan sisältyvien lauseiden perusteella. Aina on mahdollista esittää lisähypoteeseja, joiden avulla teorian muuttaminen kokonaisuudessaan on vältettävissä (kuten tehtiin esimerkiksi keskiajalla haluttaessa pitää kiinni aristotelisestä maailmankuvasta). Näin muutokset eivät koskaan selity pelkästään tieteensisäisillä seikoilla. Esimerkiksi ns. marxilaisen tieteellisen metodin mukaan tehdyt tutkimukset olivat kovaa tutkimusta yhteiskuntatieteissä 1970-luvulla aina 1980 loppuun saakka, kun taas 2000-luvulla kukaan tuskin haluaa tunnustautua vanhakantaisen marxilais-leniniläisen tiedemethodin kannattajaksi.

Liiketaloustieteissä on vallinnut kautta aikojen toisaalta pragmatistinen (käytännön yrityselämää välittömästi hyödyntämään pyrkivä) ja toisaalta positivistinen (jonka mukaan vain koetteleva, yleistyksiin pyrkivä tiede on sitä ”todellista tiedettä”) suuntaus. Näiden kahden tut-

kimussuuntauksen edustajista toisaalta juuri pragmatistit näyttävät korostavan tutkimuksellisen toiminnan ja liike-elämän saaman hyödyn yhteyttä. Pragmatistien mukaan tieteen tehtävä siis liittyisi vain ja ainoastaan tulosten käyttökelpoisuuteen ja mahdollisimman pikaiseen hyödynnettävyyteen. Tieteen tulisi siis pragmatistien mielestä tuottaa tietoa, jonka avulla saataisiin lisää "syömistä". Tosiasiassa kuitenkin usko tutkimuksen yhteiskunnalliseen arvoon tulee mielestäni olla moniulotteisempi asia kuin vain utilitaarinen tulema. Tutkijan tuottamalla "hyötyvaikutuksella" ei voida kovinkaan helposti todistaa, että toinen tiedeala olisi toista tieteenalaa yhteiskunnallisesti hyödyllisempi. Ylipäätensä voi esittää kysymyksen minkä vuoksi ja millä perusteella yrityksen hallintatieteiltä voitaisiin vaatia vain ja ainoastaan suoranaista käytännön välitöntä palvelemista, esimerkiksi normatiivisten ohjeiden kehittämistä liikkeenjohdon avuksi. Mikä on hyödyllistä., millä aikavälillä ja kellekin on problemaattinen asia. Samoin se miten hyötyä mitataan.

TULKINTA, IHMISTIEDE JA ORGANISOITUMINEN

Tutkimuksessa voisi olla useimmiten järkevää hyväksyä eräänlainen "maltillinen metodologinen anarkismi", jonka mukaan erilaisia tulkintoja on generoitava eikä etsittävä vain yhtä totuutta. Tämän mukaan tulkintojen runsaus on nimenomaan kyseisen tieteen pyrkimyksenä. Tämä ei tarkoita sitä, että mikään tulkinta ei olisi epäonnistunut tai virheellinen, vaan että teoksessa voi esimerkiksi olla useita tasoja, joista kukin vaatii oman tulkintansa. Tällaisessa tapauksessa voi siis olla olemassa monta oikeaa tulkintaa yhdestä ja samasta tekstistä. Etäännyttämisen strategia tulisi hyödyntää. Aivan samoin kuin esimerkiksi taideteosta voi parhaiten ymmärtää katsomalla sitä tietyn välimatkan päästä eikä aivan vierestä, myös yhteiskunnan ja yrityksen hallintatieteellisten ilmiöiden arviointi edellyttäisi tiettyä etäisyyttä. Toisaalta on selvää, että tuo etäisyys ei voi olla liiallinenkaan, ts. sellainen että tutkijan ja tutkimuskohteen välillä ei ole mitään yhteyttä. Esimerkiksi antropologisen tai arkeologisen tutkimuksen ongelmana on usein tutkimukselle välttämättömän minimiyhteyden luominen. Inhimillisen toiminnan ja organisatoristen ilmiöiden ymmärtämiselle oman yhteiskunnan ajankohtaisten ilmiöiden tutkiminen merkitsee kyllä mahdollisuuksien avartamista, mutta jotta mahdollisuuksista tulisi realistisia, on riittävän varovaisesti reflektoitava tällaisen "lähitutkimisen" edellytyksiä ja muotoja. Tämän kannalta "etäisyyden" dimensioiden riittävän huolellinen tutkiminen voisi olla paikallaan.. "Etäännyttäminen" ei todellakaan ole tutkimuksellinen haitta, vaan se on useimminkin välttämätön osa toimivaa tutkimusstrategiaa. Mikä estäisi ajattelemasta, että myös yrityksen hallintatieteellisessä tutkimuksessa voisi olla näin? (kts. Palonen 1994) Monitulkintaisuus ja etäännyttämisen strategia olisi hyväksyttävä osaksi maltillista metodologista anarkismia, joka voisi toimia eräänä periaatteellisena periaatteena myös yrityksen toimintaa tutkivissa tieteissä.

Eräs ihmistieteisiin (ja myös liiketaloustieteisiin) korostuvasti liittyvä seikka on niiden aistimellisuus. **Aistimellisuus** tarkoittaa sitä, että meille välittyvät asiat ovat kahdella tapaa, sekä havaittavan kohteen että havaintoaistiemme määrittämiä. "Puhdasta" havaintoa ei ole. Näin ollen ei tunnu mielekkäältä puhua ihmistieteiden tuottamien havaintojen totuusarvojen testaamisesta. Ja juuri tässä asiassa poikkeavat luonnontieteet ja (ihmis-) tai yhteiskuntatieteet toisistaan.

Organisoitumiseen sisältyy aina jo jotain vallitsevaa ja sovellettua tietoa. Siten mikä tahansa havaittu tosiasia on inhimillisten käsitysten ja käsitteiden määrittämä jo ennenkuin tiedostava yksilö ryhtyy työskentelemaan teoreettisesti sen parissa. Se miten kohteita havainnoitaessa eritellään ja yhdistellään, miten jokin jätetään huomiotta ja jotakin painotetaan on tulosta modemista organisatorisesta olemisesta. Se on verrannollinen siihen miten jokin primitiivinen metsästäjä – tai kalastajaheimon jäsen on tehnyt havaintoja oman olemassaolon ehdoistaan yms. Niinpä sanonta "työkalut ovat ihmiselinten jatkeita" voitaisiin kääntää toisin päin ja todeta että ruumiinjäsenemme ovat työvälineiden jatkeita. Tai, että arkipäivän olemisemme on organisatorisen olemisemme jatke (Weckroth, 1992). Sosiaalipsykologian mukaan ihmistieteellisen tutkimuksen historiassa on käynyt ilmi, että sosiaalisella todellisuudella on ratkaiseva merkitys yksilön psykologisen olemassaolon kannalta. Voidaan jopa sanoa, että ihmisyhteisön ulkopuolella yksilö ei kehity subjektiksi, so. ihmiseksi sanan psykologisessa merkityksessä. Rumasta ankanpoikasesta tulee joutsen myös ankkujen kanssa, mutta ihmisestä tulee ihminen ainoastaan ihmisten kanssa kasvaessaan. Subjektiviteetti on sosiaalinen tuote. Sosiaalipsykologia (kts. Weckroth, s. 74) kuvaa toiminnan ja sosiaalisen todellisuuden suhdetta seuraavasti. Weckrothin mukaan yhdellä tasolla sosiaalinen todellisuus on pelkkä ulkoinen pakko, johon on tavalla tai toisella sopeuduttava – sitä kuvaa termi yhteiskunnallistuminen.

Toisella tasolla on kyse toiminnan ja kulttuurin suhteesta. Kolmanneksi, kyse voi olla toiminnan ja toisten ihmisten toiminnan suhteesta. Neljänneksi, sosiaalinen todellisuus vaikuttaa toimintaa kohteiden kautta, toiminta kytkeytyy konkreettisiin esineisiin. Jokainen näistä neljästä vuorovaikutusmuodosta voi toimia praktisen toiminnan juonen lähteenä. Tapa jolla ne sen tekevät muistuttaa paikka paikoin tapaa, jolla kohtalo ja sattuma toimintojen valintaa määräävät. Kun organisatoriset pakot alkavat jäsentää yksilön, organisaatiossa toimijan, elämää voidaan puhua subjektin kasvamisesta organisatoriseen identiteettiin. Toiminnan juoni on tällöin esimerkiksi "kunnollisena organisaation jäsenenä" toimimisessa, organisaation sääntöjen ja normien noudattamisessa ei-niskuroinnissa eli kurin sisäistämisessä yms.

Tässä yhteydessä organisaatiokulttuurin käsite voidaan tuoda mukaan keskusteluun. Tämä kollektiivitajunnallinen ilmiö, organisaatiokulttuuri, tarjoaa puolestaan ns. organisaation tapajärjestelmän kautta omaa selitystään ja malliaan organisatoristen toimintojen välisiin ongelmiin: se antaa toimintanormin toimijalle. Toimintanormi puolestaan johdattaa toimijan ajattelemaan "teen jotain määrättyä koska muutkin tekevät". Organisaatiokulttuuri, joka sisällyttää itseensä implisiit-

tisen toimintanormiston omaa yksilöön nähden “pakottavaa sosiaalista voimaa” durkheimilaisessa mielessä. Siihen kuuluvat riitit ja rituaalit, julkilausumattomat ryhmänormit yms. Ne kaikki determinoivat (ainakin heikossa mielessä) yksilön toimintaa organisaatiossa. “Sosiaaliseen olemiseen vaikuttaa organisaatiokulttuuri; tuotantotasolla ryhmä tai liukuhinna määrää työtahtiani”, näin voisi kuulua em. päättelyn verbaalinen manifestaatio. Sosiaalipsykologi Weckrothin mukaan ihmissuhteiden merkitys praktisen toiminnan juonta haettaessa on helppo todeta. Mitä tästä sitten seuraisi yrityksen hallintatieteiden osalta? Kriittisen yritystieteellisen tutkimuksen tehtävä voisi olla näiden organisatoristen sisäisten pakkojen identifiointi, nimeäminen ja esiintuonti, sekä myös erilaisten oikeuttamis- eli legitimointitapojen tutkinta. Uusi näkökulma voisi paljastaa praktisen organisatorisen toiminnan “juonen” tai eri juonia.

Voisi esimerkiksi puhua “kriittisestä organisaatiokulttuuritutkimuksesta”. Tällaista tutkimus-tyyppiä edustaa Mats Alvessonin tutkimus, joka esittelee tehtyä organisaatiokulttuuritutkimusta kritikoiden sitä liiallisesta pragmatismista ja kulttuuritutkimuksellisen lähestymistavan alistamisesta “välineen” rooliin manageriaalisen työn kontekstissa. Ne arvot (“shared values”), joita konsultti-tyyppiset tutkijat (esim. Deal ja Kennedy) korostavat tärkeinä yrityselämän kaikenpuoliselle hyvinvoinnille tematisoidaan Alvessonin mukaan poikkeuksetta mainstream-organisaatiokulttuuritutkimuksessa “keinoiksi johonkin”, eli annettuihin (liiketoiminnallisiin) päämääriin ilman, että pohdittaisiin arvojen ja päämäärien suhdetta. Arvot käsitetään vain välineluonteisina. Tällaisesta funktionaalipragmaattisesta orientaatiosta seuraa, että “hyviä” arvoja ja “hyvä” yritys- tai organisaatiokulttuuri on vain sellainen, joka tuottaa asetetut liiketoiminnalliset päämäärät, ts. tukee liikkeenjohdollista tehokkuusrationaliteettia. Näin itse kulttuurin käsite asettuu vain välineen asemaan, vaikka useissa kulttuuriteorioissa korostetaan kulttuurillisen toiminnan itseisarvollista luonnetta.

Tällaisella antropologisella lähestymistavalla, jota sävyttää ei-normatiivinen ote, voidaan saavuttaa reflektiivistä tietoa tutkittavasta ilmiöstä, ts. tässä tapauksessa siis organisaatiokulttuurista. Jo em. keskustelusta voidaan havaita kuinka mielenkiintoinen päämäärä-tavoite problematiikka on ja kuinka keskeisiin kysymyksen asetteluihin se ulottuu kun kyseessä ovat yrityksen hallintatieteelliselle tutkimukselle ominaiset tutkimuskohteet. Tämä kysymys voidaan myös kytkeä koskemaan yritystoiminnan etiikkaa ja arvoja, ja etenkin kysymystä ihmisestä rahan tekemisen keskellä; miten ihminen kokee itsensä ja suhteensa muihin ihmisiin yrityksessä ja muissa organisaatioissa, esimerkiksi sairaaloiden johtamisen oleelliset ratkaisut joudutaan jo nyt tekemään eettisin perustein.

Chris Argyris (1992) katsoo, että *retorinen hokema* on eräs organisatorisen defenssimekanismin muoto, jolla on negatiivinen vaikutus organisaation kokonaistoimintaan: Näitä “organisatorisia defensiivisiä rutiineita” syntyy kun organisaation jäsenet haluavat torjua jotain heitä uhkaavaa ja epävarmaa. Käytännössä nämä mekanismit ovat erilaisia tavanomaisia menettelytapoja tai

toimia, joilla pyritään ottamaan tilanne haltuun. Pahaksi onneksi tällaisilla puolustusmekanismeilla on taipumus muuttua toimintaa ohjaaviksi normeiksi ihmisten uusintaessa niitä jokapäiväisessä organisatorisessa olemisessaan. Organisaation jäsenet alkavat uskoa, että tällaiset normeiksi kivettyneet toimintakäytänteet voidaan ottaa ideaalityypiksi rationaaliseksi toiminnan ohjeistoiksi. Organisatoriset defenssirutiinit ovat juuri arkityyppisiä esimerkkejä organisatorisesta oppimisesta ja ylisuojautumisesta. Ne estävät ihmisiä puuttumasta itse epävarmuuden aiheuttajaan ja epävarmuuden ja uhkan syihin. Defenssirutiineita, kuten ”tapoihin kuuluvaa valehtelemista,” käytetään aivan yleisesti oikeuttamaan omia toimia. Tähän liittyy defenssien häivyttäminen taustalle psykologisella rationalisoinnilla (=selitetään asiat aina parhain päin itselle) ja selittämällä ulospäin omat toimet ”yhteisen hyvän edistämiseksi” tai ylipäätönsä ”oikeudenmukaisiksi toimiksi”. Yrityksen hallintatieteet tieteellisenä tutkimuksena voisivat yrittää tehdä ”näkyvätöntä näkyväksi”, ts. kirjoittaa esiin sellaista mikä arkitulkintoissa tulee esiin itsestään selvyytenä, mutta tarkemman reflektion alaisena osoittautuu hyvinkin problemaattiseksi tai ”näkyvätöntä painetuksi”.

Kyse on pitkälti siitä *minkä luonteista tietoa* tavoitellaan. Eräät tutkijat ovat tuoneet esiin erottelun ”Sivistystieteen” ja Hallintatieteen välillä. Sivistystiede tähtää tietoon, jonka avulla ei pyritä hallintaan eli toisten ihmisten ohjailuun ja manipulointiin kuten hallintatieteessä tehdään. **Hallintatieteelliseen** näkemykseen voidaan päätyä tahattomastikin, seurauksena luonnontieteellisen ideaalin seuraamisesta, jossa ihmiskäsityksellä ei ole merkitystä *tai* se on mekanistinen. Hallintatieteellistä tiedonihannetta perustellaan usein sanomalla, että ”käytännön elämä” vaatii tällaista tehokasta ja heti sovellettavaa tietoa. Kuitenkin nopeat yhteiskunnalliset muutokset meillä ja koko Euroopassa osoittavat, että on hyvin vaikeata sanoa mikä olisi tuollaista ”hyvää ja välittömästi sovellettavaa tietoa tuottavaa (johtamis)tutkimusta”. Mikä tänään saattaa tuntua merkittävältä ja tärkeältä voi huomenna olla täysin arvotonta sekä soveltavan että perustutkimuksen kannalta katsottuna.

Sen sijaan **sivistystieteessä** ihminen otetaan nimenomaisesti huomioon ja pyritään hänen sivistämiseensä ja hänen henkisen kasvunsa edistämiseen. (vrt. tutkimuksen tiedonintressit). Pihlanto (1992) toteaa artikkelissaan, edelleen että erityisesti hallinnon tutkimuksen piirissä esitetyt ihmiskeskeiset johtamisteoriat ovat ilmeisesti lähempänä sivistystietoa kuin hallintatietoa. Tämä päätelmä on kuitenkin ongelmallinen koska myös em. ”ihmiskeskeisillä” johtamisteorioilla voidaan pyrkiä hallintaan, keinot ovat vain erilaiset. Väitöskirjassaan Lahti-Kotilainen (1992) on tutkinut johtamiskoulutuksen arvoja ja on todennut, että yleisesti johdon taholta esiin tuodut arvot (tasapuolisuus, demokraattisuus jne) eivät enää toteudukaan ”lattiatasolla” yrityksessä. Tämä antaa olettaa, että johdon toivoman (ilmoittaman) todellisuuden ja muiden interesttien hahmottaman todellisuuden välillä vallitsisi ”arvokuilu”. Johdon julkilausumat arvot eivät muutukaan jokaiselle organisaatiotasolle vallitsevaksi todellisuudeksi.

Yrityksen taloustieteissä on korostunut vaade, joka edustanut **teknistä tiedonintressiä**. Kuitenkin nykyään yhä enemmän aktualisoitava pyrkimys pois pelkästään johdon näkökulmasta heijastaa yrityksen taloustieteiden uutta hakevaa tilaa. Voitaisiin jopa puhua paradigmamurroksen voimistumisesta. Esimerkiksi brittiläisten tutkijoiden toimesta kriittinen tutkimus on hyvin edustettuna yrityksen taloustieteiden suhteen. Sen mukaan mitä nämä tutkijat ymmärtävät kriittisellä tutkimuksella ovat nämä selvästikin havainneet tähänastisen tutkimuksen hallintatiedon luonteen. Kriittinen tutkimus pyrkii tietoisesti lisäämään tutkittavien itsetiedostuksen astetta juuri niiden hallintamekanismien suhteen, joita esimerkiksi laskentatoimen käyttäjiin (ja myös osaltaan tuottajiinkin) sovelletaan. Myös ns. tulkitsevan tutkimuksen osalta näyttäisi olevan ainakin osittain kyse sivistystiedon tuottamisesta ja näin siis tavallaan myös ”kriittisestä tiedosta”. Tällöin tutkimuksen tavoitteena on ”yleinen ymmärryksen lisääminen” tutkittavista imiöistä. Tällöin ero kriittiseen tutkimukseen muodostuisi useiden eri seikkojen perusteella. Pääasiallinen ero olisi tulkitsevan otteen ”konservatiivisessa” aihe-, näkökulma, -käsittelypainotuksessa. Tämän voi todeta ainakin suomalaisen tutkimuksen osalta. Suuressa osassa tulkitsevistä tutkimuksista on kyse ”hallinnan ja valvonnan” lisäämisestä.

KEINOT VAI PÄÄMÄÄRÄT?

Pelkän tehokkuusnäkökulman korostaminen yritystoiminnassa sekä myös yrityksen taloustieteissä saattaa johtaa siihen, että pidämme (tehokkuus)päämääriä toimintamme päämäärinä sinänsä. Jos pohtii yhteiskuntamme yleisiä tendenssejä voi olla samaa mieltä kuin von Wright (1985). Hän toteaa, että nykykulttuurissamme on tällainen syvään juurtunut tendenssi, jota ylläpitää se rationaalisuuden muoto, joka on alkanut vallita tätä kulttuuria – nimittäin **tekninen instrumentalismi**, päämäärien käsittäminen aina keinojen kannalta. Tämä suuntaus on von Wrightin mielestä vahingollinen koska se houkuttelee ihmiset erottamaan perimmäisiä päämääriä koskevat kysymykset kokonaan rationaalisen argumentaation piiristä ja näin tukahduttamaan toisen rationaalisuuden muodon, joka liittyy päämäärien tavoitteluun, vaikkakaan ei keinona muihin – ehkä vain hämärästi käsitettyihin – päämääriin, vaan sellaisten päämäärien tavoittelemiseen, jotka ovat relevantteja sen kannalta, mitä filosofit ovat sanoneet ”ihmisen hyväksi” (the good of man). Aristoteles (1980) käytti tästä rationaalisuuden muodosta nimeä ”**phronesis**”, käytännöllinen järjestyys.

Yrityksen hallintatieteiden eräänä uutena, nimenomaan kriittisenä, tehtävänä voisi nähdä sen määrittämisen *mitä* tällainen käytännöllinen järjestyys voisi olla kun on kyseessä liiketoiminta, millaista olisi ”**liike-elämän hyvä elämä**”? Keskeistä olisi siis pohtia yritystoiminnan lopullisia päämääriä. Kuten Aristoteles sanoi, phronesis on valmiutta toimia sellaisten asioiden suhteen, jotka ovat ihmiselle hyviä tai pahoja. Käytännöllisesti viisas ihminen tietää, *mitä* hänen tai jonkun

toisen ihmisen on viisainta tehdä ollakseen tilassa, jota sanomme "hyvästä nauttimiseksi". Jos käytännöllisen viisauden tai järkevyyden sanotaan pyrkivän johonkin, sen pyrkimyksenä on elämämme "kaikkalainen arvo, hyvä elämä". Myös tätä voidaan sanoa päämääräksi – mutta se on "päämäärä" aivan eri mielessä kuin ne erityiset asiointilat, jotka voidaan saavuttaa toiminnan avulla, sellaiset kuten rikastuminen tai vaikutusvallan saavuttaminen.

LOPUKSI

Vaikka tässä kirjoituksessa on korostettu yrityksen taloustieteitä kriittisinä tieteinä ja hahmoteltu tällaisen yritystieteen mahdollisuutta, täytyy kaikeksi lopuksi huomauttaa, että yrityksen taloustieteillä on ja tuleekin olla oma jo vakiintunut roolinsa yrityselämän "auttajana". Tällöin hallitseva "insinööritaito" -tyyppisen osaamisen kehittäminen on luonnollinen osa teknistä tiedonintressiä, joka luontevasti istuu yrityksen hallintatieteisiin. Korostettakoon vielä, että tällä kirjoituksella olen pyrkinyt nostamaan esiin toista mahdollista tiedonintressiä, *emansipatorista intressiä*, joka ei tähtää hallintaan, vaan vapauttavan ymmärryksen luomiseen katsottuna organisatorisen toimijan ja koko yhteiskunnan kannalta. Tämän esseen tarkoituksena on ollut poleemisesti hahmotella yrityksen taloustieteitä kriittisinä tieteinä. Mitkä olisivat siis ne ydinpiirteet, jotka luonnehtisivat tällaista tiedettä? Millainen olisi kriittisen yrityksen taloustieteen määritelmä? Voimme määrittellä kriittisen tieteellisen asenteen ja myös kriittisen yrityksen taloustieteen sellaiseksi toiminnaksi, joka:

Ensinnäkin,

- pyrkii kyseenalaistamaan ennen hyväksytyt ja refleктоimattomat käsitykset tieteestä ja sen yhteiskunnallisesta tehtävästä

ja

- kyseenalaistaa vallitsevan teknisen tiedonintressin

Toiseksi,

- sallii kriittisen perspektiivin

Kolmanneksi,

- tutkii ns. "päämääräkysymyksiä", ts. sitä keinojen ja päämäärien suhdetta mikä vallitsee
  - a) yritystieteellisessä toiminnassa ja
  - b) itse yrityselämän toiminnassa

Tiedon hankinnan metaforana voisi käyttää **kaleidoskooppia**. Tällä metaforalla sanoudutaan irti lopullisesti totuuden korrespondenssityyppisestä totuus käsitteestä ja liikutaan kohti postmodernia,

relativistista totuuden konsensusteoria -tyyppistä tieteen totuuskäsitettä. Totuus ei ole Nuoren Wittgensteinin esittämän ”todellisuuden heijastusteorian” kaltainen ”todellisuuden vääristymätön peilikuva”, vaan totuus paljastuu ”käytännöissä” (vrt. Wittgenstein; ”Jos haluat tietää termin oikean merkityksen tarkkaa sen arkipäivän käyttöä”). Kriittisyys olisi ravistamisen kaltaista toimintaa. Totuus, pienellä t:ellä, heijastuisi jokaisesta kaleidoskoopin jokaisesta lasioktaedrista aina erilaisena, mutta ainutlaatuisena jokaisen kriittisen tarkastelun, ravistamisen, jälkeen. Analogisesti voisi olla kyseessä samanlainen tulkitsemisprosessi kuin katsottaessa taideobjektiksi tarkoitettua ”kuvaa”. Postmodernismin (Parker, 1992) kielellä ilmaistuna olisi kyse ”totuuden (kuvan) katsojan vallankumouksesta”. Koska kuvalla (totuudella) ei ole mitään etukäteistä katsojasta riippumattontaa ”yleistä” rakennetta, katsoja viimeistelee itse kuvan (totuuden) merkityksen. Katsojan odotusten horisontti on näin vähintään yhtä suuri merkitystä suuntaava ulottuvuus kuin itse ”tosiasiat”, jotka kuvassa ovat.

Näin ollen postmodernilla otteella tehty tutkimus ei keskittyisi objekteihin eikä totuuteen sinänsä, vaan **näkökulmiin**. Olennaista on luoda erilaisia näkökulmia, jotka ovat yhtä oikeita tai tosia aina sen mukaan mikä puoli objektista halutaan tematisoida. Kriittisessä tutkimuksessa ei ennalta lyödä lukkoon jotain tavoiteltavaa absoluuttia kuten esimerkiksi hyvän elämän käsitettä, vaan sen nähdään ikäänkuin pakenevan kun sitä yritetään tavoittaa ja määrittää. Tässä tapauksessa ”hyvän elämän” ”oikea” määritelmä pakenee aina jokaisen ravistuksen jälkeen. (kts. Kuusamo 1989). Tämän vuoksi itse kriittisyyden sekä myös hyvän elämän määrittäminen on saavutettavissa *prosessuaalisuuden* kautta; nämä on aina määritettävä uudelleen ja uudelleen ennen tutkimusprosessin aloittamista ja myös sen kuluessa. ■

LÄHDELUETTELO

- AHLMAN, E.** Kulttuurin perustekijöitä (1939). Jyväskylä. 1976.
- ALVESSON, M.** The Culture Perspective On Organizations: Instrumental Values and Basic Features of Culture, Scandinavian Management Journal, Vol 5., No 2 1987, pp. 123–136
- ARGYRIS, C.** Facilitating Organizational Learning. London. 1992.
- ARISTOTELES.** Nikomakhoksen etiikka. Juva. 1980.
- BAKER, E.** Managing Organizational Culture, Management Review (June) 1980, pp. 8–13
- BLOCK, P.** The Empowered Manager. San Francisco. 1987.
- BURRELL, G & MORGAN, G.** Sociological Paradigms and Organizational Analysis. London. 1979.
- CZARNIAWSKA-JOERGES, B.** Exploring Complex Organizations. London. 1992.
- DEAL, T & KENNEDY, A.** **CORPORATE** Culture. New York. 1982.
- ESKOLA, A.** Tutkijan teoreettinen ihmiskuva ja sen moraaliset seuraukset, Sosiologia, n:o 2, 1984, ss. 121–127
- GIDDENS, A.** Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Helsinki. 1984.
- HABERMAS, J.** Tekstejä 1981–1985. Toimittanut Kotkavirta, J. Helsinki. 1987
- HABERMAS, J.** Tieto ja Intressi. Teoksessa Tuomela, R ja Patoluoto, I. Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I. Hämeenlinna. 1976.

- JUNTUNEN, M & MEHTONEN, L.** Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Jyväskylä. 1977.
- KAUNISMAA, F.** Ideologia, kommunikaatio ja systeemit. Jyväskylän yliopisto. Sosiologian laitos. Julkaisuja n:o 53. 1992.
- KETTUNEN, P.** Yrityksen taloustiede – murroksesta uusiin ulottuvuuksiin, *Keskisuomalainen*, 14.10. 1990, s.16
- LAHTI-KOTILAINEN, L.** Values as Critical Factors in Management Training. University of Tampere. Serie A vol 356. Tampere. 1992.
- KNUUTILA, S.** Tieteellisen toiminnan justifiointista uudella ajalla, *Sosiologia*, n:o 2, 1984, ss.111–120
- KUUSAMO, A.** Modernismin kuolemansyynit ja postmodernit hyveet, *Taide*, n:o 4, 1989, ss. 8–13
- NIELSEN, R.** Toward an Action Philosophy for Managers Based on Arendt and Tilich, *Journal of Business Ethics* 3, 1984, pp. 153–161
- NÄSI, J.** Yrityshallinnon uusia tutkimushaasteita. Virkaanastujaisesityelmä. Jyväskylän yliopistossa. 9.12.1992.
- PALONEN, K.** Tieteellinen puheenvuoro tutkimuksena ja intellektuellin poliittisen osallistumisen muotona (1980). Teoksessa Palonen, Kari: Yliopisto poliittisena yhteisönä. Jyväskylän Yliopiston Julkaisusarja No 1.
- PARKER, M.** Post-modern organizations or Postmodern organization theory, *Organization Studies* 13, 1992, ss. 1–17
- PATOLUOTO, I.** Desisionismin muotoja. Teoksessa Aaltola, J (toim.): ARVO. Jyväskylän yliopiston filosofian laitoksen julkaisu N:o 16, 1982
- PIHLANTO, P.** Humanistinen psykologia toiminta-analyttisen tutkimuksen metodologisena idealähteenä. Julkaisematon työpaperi. 1992.
- SALMI, M.** Ajatteletko arkena – arkielämä ja tietoisien toiminnan mahdollisuus, *Sosiologia* n:o 4, 1991, ss. 237–249
- SATHE, V.** Implications of Organizational Culture: managers guide to action, *Organizational Dynamics*, 1983.
- TAKALA, T.** Yrityksen yhteiskunnallisen vastuun käsite sekä yrityksen yhteiskunnallisen vastuun ja yritystoiminnan ideologiat 1930–40 ja 1972–82. Jyväskylän yliopisto. Taloustieteen laitoksen Julkaisuja 72/1987.
- THOMSON, J.** Studies in the Theory of Ideology. Cambridge. 1984.
- WECKROTH, K.** Toiminnan psykologia. Tampere. 1992.
- Von WRIGHT, G H.** Fiosofisia tutkielmia. Juva. 1985.